

Лидија КОВАЧЕВА

АНТИЧКИОТ МАКЕДОНСКИ КАЛЕНДАР
(антички македонски, селеуктински и птолемејски календар)

Табела бр. 1

антички македонски календар	антички македонски календар	јулијански календар
Δίος*	<i>Dios*</i>	октомври/ноември
Απελλαίος	<i>Apellaios</i>	ноември/декември
Αυδυναίος (Αυδναίος)	<i>Audunaios (Audnaios)</i>	декември/јануари
Περίτιος†	<i>Peritios†</i>	јануари/февруари
Δύστρος	<i>Dystros</i>	февруари/март
Ξανδικός (Ξανθικός)	<i>Xandicos (Xanthicos)</i>	март/април
Αρτεμίσιος (Αρταμίτιος)	<i>Artemisios (Artamitios)</i>	април/мај
Δαΐσιος	<i>Daisios</i>	мај/јуни
Πάνημος (Πάναμος)	<i>Panemos (Panamos)</i>	јуни/јули
Λόιος	<i>Loios</i>	јули/август
Γορπιαίος	<i>Gorpiaios</i>	август/септември
Υπερβερεταίος	<i>Hyperberetaios</i>	септември/октомври

античкиот македонски календар во споредба со јулијанскиот календар¹

а. Антички македонски календар

Античкиот македонски календар, како составен дел од македонската народна култура, претставува неизоставен дел од македонската народна религија, која заедно со обичаите и јазикот е еден од главните елементи со кои се определува етничката припадност на македонскиот народ. Иако изворите за религијата и обичаите на античките Македонци се скудни и недоволно проучени, сепак се сочувани одредени книжевни и епиграфски извори, кои илустрираат дел од духовната култура на народот, кој во античкиот период егзистирал на почвата на Македонија.

Најраните податоци за постоењето на античкиот македонски календар се предочени од страна на повеќе историографи (Плутарх, Птолемеј, Хеси-

хиј), каде што меѓу обемните описи со сведоштва за Македонија, кои го опфаќаат периодот од антиката, се именувани и дел од месеците.

¹ Свездичката го означува првиот месец од календарската година. Крвчето го прикажува престапниот месец, т.е. пресекот на месецот што се повторува во секоја следна емболистичка година. Имињата на месеците на античкиот македонски календар се преземени од Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999), 713; кај A. E. Samuel, именувањето на македонските месеци целосно се совпаѓа со имињата на месеците кај B. Blackburn и L. Holford-Strevens. Единствен исклучок е именувањето на третиот месец од македонскиот календар, забележан како *Audunaios (Audunaios)*. Samuel, A. E. (1972) 139-151.

Тенденцијата на античката практика за именување на некои месеци од годишниот календарски циклус според име на некое божество, или според нивните култни титули, или епитетите под кои божествата биле обожавани, како и по совпаѓањето со одредени аграрни циклуси, на пр. сеидба, жетва и сл., се забележува и во античкиот македонски календар. Иако имињата на македонските божества и персонификации биле заведени од лексикографите, честопати, поради недостиг од епиграфски сведоштва и ликовни прикази, некои од нив останале само празни имиња, без соодветно толкување.

За разлика од атичкиот календар каде што годината започнувала со летниот солстициум во месецот *Hekatombaiōn*, кој следствено на јулијанскиот календар соодветствува од средината на месецот јуни до средината на месецот јули, годината во македонскиот антички календар започнувала четири месеци подоцна, во месецот *Dios*, кој следствено на јулијанскиот календар, соодветствува со месеците октомври/ноември.

Името на првиот месец *Dios* од античкиот македонски календар се поврзува со почитувањето на богот Севс, кој се сметал за "татко на боговите и на луѓето",² едно од најраспространетите верувања на почвата на Македонија.³ Многубројните епиграфски споменици, откриени на мноштво локалитети во денешна Македонија и пошироко, ги регистрираат епитетите на ова божество: *Keraunos* (молња), *Olympios*, *Agoraios*, *Hypsistos*,⁴ *Hyperberetas*, потоа *Hetaireios*, епитет што се смета за чист македонски назив и се поврзува со празникот "Хетамјриди" од македонскиот религиозен календар, во кој македонските кралеви принесувале жртви,⁵ потоа нашироко познатите епитети кои Севс ги носел во Македонија: *Nikephoros*, *Olympios Basileus*, како што се нарекувал во Дион, светиот град на Македонците под Олимп.⁶ Неговиот неодамна откриен храм се наоѓал во светиот

македонски град Дион, лоциран во непосредна близина на храмот на Деметра.⁷

Според легендите, македонскиот врховен бог бил чествуван под името *Диос* или *Дион*, име кое не е посведочено во пантеонот на старите Грци.⁸ Следствено на археолошките наоди и натписите од глинените таблички со слоговното, линеарно Б писмо, македонскиот врховен бог Диос или Дион, согласно функцијата (врховен бог), понекогаш се изедначува со врховниот бог од старогрчкиот пантеон Севс.⁹ Несомнено е дека пишаните микенски евиденции сведочат за постоењето на култот на небесниот бог Севс во регионот на Егејско-

⁷ На откриената статуа е прикажано божество седнато на престол, со претстави на орли, кои одделно се илустрирани на ари или стојат на столбови, што потсетува на претставата на Севс од Акрини, од II в. пр. н. е. Битракова-Грозданова, В. (2006) 76-77.

⁸ Проева, Н. (2004) 103.

⁹ Името на божеството Севс се јавува во неколку форми, најчесто во датив *Di-we/Diwei* и на микенските плочки се наброени приносите од масло, јачмен, златна чаша, маж, кои како свети жртви се принесувале во неговото светилиште *Di-wi-jo/Diwijon*. Во Кнос се среќаваме со неговиот епитет *Di-ka-ta-jo*, *Di-we (Diktaiōi Diwei)* „Диктајски Севс“. Пиевски, Р. Нр. (1989) 21. Според митолошката традиција Севс бил роден од божицата *Rhēa* и отхранет од козата *Amāltheia* во една пештера на планината Дикта, 20 км југоисточно од Кнос, на островот Крит. Срејовиќ, Д., Цермановиќ-Кузмановиќ, А. (1987) 158. Самиот епитет "Диктајски" го носи според името на пештерата каде што е роден. На Крит се толкувал како врховен бог на земјата и плодноста, но и како бог кој секоја година се раѓал и умирал како Дионис. На Крит се наоѓало не само неговото родно место, туку и неговиот гроб. Пиевски, Р. Нр. (1989) 21-22. Индоевропскиот Севс, се толкува како бог на светлото небо *dyēus*, според ст. инд. *dyāuh*, *светло небо*, *Dyaus-pitar* на лат. *Juppiter Dieu*, додека, пак, вокативната форма е *Zeū* и *patēr*, *татко*. Илиевски, П. Хр. (2000) 216. Според Н. Проева, името на македонскиот врховен бог Диос или Дион е изведено од индоевропскиот корен кој значи "ден, дневна светлина". Проева, Н. (2004) 103. Критскиот Севс, претставен како момче, има аналогија со анатолиските *Amis* и *Adonis*, сопрузи на Големата Мајка, божицата на природата. Ова божество, под критско влијание примило карактеристични црти на егејски бог на вегетацијата и во негова чест биле приредувани оргијастични мистерии, врзани со култот на плодноста. Елементи на оргијастични мистерии содржат и тереоморфните епифани на Севс, каде што најзначајна е онаа во вид на бик. Кај северните народи кај кои се испочитувале хтонските култови, убивањето бик, *corrida*, како и убивањето мечка претставува религиозен чин, чија обредна симболика го прикажува народното верување според кое преку јадењето на месото од убиеното животно, може да се дојде до соединување со божеството. Илиевски, П. Хр. (2000) 216.

² Битракова-Грозданова, В. (1999) 156.

³ Уште од IV в. пр. н. е. ликот на ова божество е претставено на аверсот на монетите на пајонските владетели; во II в. пр. н. е. е претставен на монетите исковани во монетарницата на градот Пелагонија; потоа во природна карпа е изделкан лик на богот заштитник на агората, лоциран во ридестите области на Македонија кај Плетвар, поставен крај жртвеник и претставен со скиптар во едната рака, додека со другата излева течна жртва-леанка итн. Битракова-Грозданова, В. (1999) 156-157.

⁴ Поопширно за култот кон Севс, види кај Битракова-Грозданова, В. (2006), *Прилог за култот кон ZEYΣ YΠICTOΣ во Македонија*, ЖАНТ, 56, Скопје (2006) 73-80.

⁵ Проева, Н. (2004) 103.

⁶ Битракова-Грозданова, В. (1999) 156.

то Море во доцнобронзеното време.¹⁰ Илустрациите на богот, кој стои покрај ара и со десната рака принесува жртва кон олтарот, а во левата држи жезло, се доказ на долгата религиозна традиција во антиката, која укажува на народното духовно и културно единство на Македонија.¹¹

Некои месеци од античкиот македонски календар имаат оригинални македонски имиња. Тоа се: третиот месец *Audunaios*, шестиот месец *Xandicos* и единаесеттиот месец *Gorpiaios*.¹² Кај Плутарх во 7-мата книга за Александар Македонски се посведочени:

● четвртиот месец *Peritios* "...а се прикажува дека Александар основал град и кога останал без саканиот пес *Перита*, кого самиот го одгледал."¹³ Во овој месец се празнувал и истоимениот празник *Peritia*, но не е познато на кој бог му бил посветен. Постојат мненија дека на овој празник се вршела лустрација на војската што се демонстрирала со поминување на војската, предводена од кралот, меѓу две полови на жртвувано куче.¹⁴

● за осмиот месец *Daisios*, Плутарх вели: "Некои од нив ценеле дека треба да се почитува старитот обичај во врска со месецот, но Александар ги прелажал и заповедал тој месец да се нарече втор артемисиј".¹⁵ Плутарх, исто така, овој месец неколкупати го спомнува при известувањето за смртта на Александар Македонски: "На дваесет и осми дајсиј, некаде кон квечерина, Александар испуштил душа."¹⁶

¹⁰ Посведочениот месец на микенските плочки со линеарно Б писмо, *di-wi-jo-jo*, укажува на влијанието и поврзаноста на култната врска на ова божество со микенските градови, каде што подоцна се откриени пишаните таблички. Duev, R. (2007) 224.

¹¹ Битракова-Грозданова, В. (1999) 157.

¹² Проева, Н. (1997) 168.

¹³ Според белешките на Н. Проева, „името на песот доаѓало од македонскиот месец *peritios*, кога го добил песот, но според Полукс (кој се повикува на Теопомп), песот бил купен во Индија за 100 мини“. *Плутарх*, 7. 61. превод Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 218.

¹⁴ Проева, Н. (1996) 133.

¹⁵ Според белешките на Н. Проева: "тоа е осмиот месец од македонскиот календар (мај/јуни според јулијанскиот календар), тогаш се жнеело, па немало војни", (*Плутарх*, 7.16) 193.; "(имено, во текот на месецот дајсиј, македонските кралеви обично не кревале војска)" (*Плутарх* 7.16) 121. *Плутарх*, 7, превод Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 121, 193.

¹⁶ "...и умрел на триесеттиот ден од месецот дајсиј", (*Плутарх* 7.75) 180, според белешките на Н. Проева, 30-от ден од месецот дајсиј соодветствува со: "ноќта меѓу 10 и 11 јуни 323-та год. ст.е.", 226; "на осумнаесеттиот дајсиј..." (*Плутарх* 7.76) 180, според коментарите на Н. Проева, 18-от ден од месецот дајсиј соод-

● во десеттиот месец *Loios*,¹⁷ Плутарх дал опис за раѓањето на Александар Македонски: "...Александар се родил на почетокот на месецот хекатомбајон, кој Македонците го нарекувале лоос, и тоа на шестиот ден...", кој следствено на јулијанскиот календар соодветствува со месеците јули/август.

Во шестиот месец од македонскиот антички календар *Xandicos* се славел истоимениот празник *Xandica*, кога се вршела лустрација на македонската војска. Целта била прочистување т.е. пурификација на македонската коњица. Се смета дека обредот имал чист, апотропејски карактер и дека првично се вршел пред тргнувањето на војската во битка, а потоа еднаш годишно, пред почетокот на сезоната, со што според Н. Проева "...би можело да се насети дека зад името *Ксандос*, се крие македонски бог-заштитник на војската."¹⁸ Доминантно место во античкиот македонски пантеон заземала божицата Артемида,¹⁹ по која е именуван седмиот месец во македонскиот календар,

ветствува со: "Втори јуни 323-та год. ст. е.", 226. *Плутарх*, 7.16., превод Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 180, 226.

¹⁷ Транскрипцијата на овој месец кај Н. Проева е *Loos*, Проева, Н. (1997), 191; Проева, Н. (2004), 137-138; *Плутарх*, 7.3., превод Саракинки, В., коментари Проева, Н. (2008) 110.

¹⁸ Проева, Н. (1997) 167.

¹⁹ Називот *Pótnia*, посведочен на глинените плочки со линеарно Б писмо, се толкува како почесна титула, доделувана на повеќе различни божици од кои почесно место заземале божицата на плодноста и на вегетацијата, на кои со појавата на процесот на индивидуализација на божествата, им биле поделени различни функции. Се смета дека ваквата индивидуализација била започната уште од микенското време, каде што покрај *po-to-ni-ja* се јавува *a-ti-mi-te /Artemitei/*, дат. *Artemidi* позната под името *πότνια θηρών* "господарка на ѕверовите". По придавката изведена од овие именки: *po-ti-ni-ja-we-do* се означувале стадата овци во Кнос, кои биле жртвувани во чест на божицата, како и ковачи на бронза во Пил. *Ilievski, P. Hr.* (1989) 21. Херодот ја посведочува како *Artemis Basielaia*. *Herodot, Hist.* 4, 33. Бидејќи пајонските жени и принесувале дарови завиткани во пченична слама, се идентификува како божица на вегетацијата, плодноста и изобиетието. Во истиот дух е почитувана и во Македонија и Тракија. Откриените статуи на Артемида во реонот на Пелагонија, во Хераклеја, Суводол, каде што е прикажана како Божица облечена во краток хитон и ремен префрлен преку рамо на кој има прицврстен тоболоц за стрели, како и претставата на статуетата од Стоби, прикажана во краток хитон, кратка наметка и кратки чизми, како почива потпрена на карпа со лав или куче, претставува очигледен паралелизам на нејзината идентификација со божицата на ловот, но и на природата. Битракова-Грозданова, В. (1999) 150.

Artemisios. Многубројните откриени артефакти на македонските простори ги посведочуваат нејзините епитети не само од локалната топонимија типични за Македонија, *Gazeroitis* (Гасорска), *Blaganitis* (Благанска)²⁰ туку и епитети што означуваат персонификација на природата, плодноста, правдата и страста за лов (*Agrotera*, *Thauropolos*, *Digaia*, *Kynagogos*).²¹ Согласно нејзината идентификација со божица на ловот, но и на природата, во античкиот македонски пантеон Артемида претставувала женски пандан на Богот Дионис.

Последниот, 12-ти месец во античкиот македонски календар е месецот *Hyperberetaios*, кој воедно е и епитет на врховниот бог Севс. Овој епитет е чист македонски и е посведочен во Александрија преку терминот *hyperberetaia* со значење ”*стару, допраени нешта*”.²² Празникот ”*Хиперберетаи*” се славел во истоимениот месец, кога се чествувал македонскиот врховен бог.

Покрај повремени доополнувања и поддршки од македонските епиграфски материјали, познавањата за изворниот македонски календар се изведени од познавањата за употребата на македонскиот календар што следувале подоцна. Македонскиот календарски систем со месеци и денови, базиран врз македонската номенклатура, преку освојувањата на Александар Македонски е пренесен на териториите на Истокот. Македонските имиња на месеците, иако драстично се разликувале од локалните, масовно се користеле на овие подрачја. Според А. Е. Samuel, македонскиот календар изработен на почвата на Македонија може да се нарече ”*чист*” македонски календар, кој на почвата на Стара Грција е сосем малку посведочен.²³

На почвата на античка Македонија годините се броеле според годините на владеење на кралот,

што впрочем било практика и кај другите древни народи каде што не постоеле ери.²⁴ Следствено на оваа практика, годините со кои започнало сметањето на времето во античка Македонија е поделено на 3 ери:

1. Селеуктинска ера или т.н. Сиромакедонска ера, која започнала во 312/311 г.пр.н.е., поточно со освојувањето на почвата на Мала Азија од страна на Александар Македонски;

2. Македонска провинциска ера, која започнала во 148 г.пр.н.е., поточно со потпаѓањето на Македонија под римска власт и

3. Актиска ера, која започнала во 31/30 г.пр.н.е., и го означува крајот на владеењето на Птолемиите, последната македонска династија во Египет.²⁵

По смртта на Александар Македонски (356-323 г.пр.н.е.) доаѓа до поделба на македонското кралство меѓу македонските генерали, од кои двајца оформиле династии: Селеукид Никатор во Вавилонија и Птолемеј Сотер во Александрија и Египет.²⁶

б. селеуктински календар

Со освојувањето на Вавилон од страна на Александар Македонски, македонскиот календар е доведен во контакт со вавилонскиот календар,²⁷ кој се сметал за подобар од сите календари што се користеле за граѓански цели на почвата на ан-

²⁴ Во античкиот државен календар годините се пресметувале следствено на владеењето на архонтите, во Римската Република според конзулите, во Римската Империја според императорите итн.

²⁵ Проева, Н. (2004) 137.

²⁶ Richards, E. G. (1998) 149.

²⁷ Вавилонците, инспирирани од небесните тела и појави верувале дека планетите и ѕвездите го претскажуваат нивното постоење на Земјата и за таа цел создале календар, кој, меѓу другото, го користеле за одредување на поволни, благонаклонети денови. Бидејќи живееле на поднебје каде што не постојат екстремни разлики во температурата, познавале само две годишни сезони: време на сееење и време на жетва, коишто траеле по шест месеци. Поради неможноста за следење на случувањата во текот на една година како многу долга временска единица, Вавилонците ја поделиле годината на месеци. Првичниот календар кај Вавилонците се раководел според месечевите мени и содржел 12 лунарни месеци, кои започнувале со првото здогледување на појавата на млада Месечина. Првичното пресметување на месеците само со 29 или 30 дена, не соодветствувало со месечевите мени, што довело до некомпатибилност при одредувањето на почетокот на месецот со младата Месечина, која на небото се јавувала порано или подоцна. Бидејќи било невозможно да се подели денот, при што едната половина од денот би припаднала на еден месец, а другата половина на друг, древните астрономи ги пресметувале месеците наизменично: еден месец траел 29 дена, следниот 30, потоа

²⁰ Проева, Н. (2004) 110.

²¹ Битракова-Грозданова, В. (1999) 150.

²² Проева, Н. (2004) 103.

²³ Според А. Е. Samuel, една од главните пречки во толкувањето и разбирањето на македонскиот антички календар е неправилното користење на литературните и астрономските извори. Постојат многубројни цитати за македонските месеци и денови (Плутарх, Птолемеј, Хесихиј), кои се наведени во различни времиња како евиденции на ”*македонски*” календар. Некои од овие евиденции се од голема важност и вредност и може да се посведочат, додека пак другите евиденции можеби немаат никаква вредност, но ја посведочуваат состојбата на календарскиот систем, долго време по неговата асимилација од страна на некои други календари, на пр. претопувањето на македонскиот календар со египетскиот и губењето на својата независна егзистенција некаде кон крајот на III в.пр.н.е. Податоците што се дадени за македонскиот календар, ја демонстрираат прородата на самиот календар. Samuel, A. E. (1972) 139.

тичка Македонија и стара Грција. Селеукидите го усвоиле вавилонскиот календар со 19-годишниот престапен циклус,²⁸ а месеците ги преименувале

повторно 29 итн. во текот на целата година. Polak, J. E. (1949) 33-34. Ваквото пресметување на времетраењето на месецот, довело до појава на *лунарен календар*. За аграрните заедници кои животот го живееле во согласност со цикличните сезонски промени во годината, лунарниот календар не бил целосно прифатлив. Нивната потреба за изнаоѓање сопствено решение, резултирала со спојување на лунациите со тропската (соларна) година, што довело до појава на *лунисоларен календар*. Во лунисоларниот календар, календарските месеци одговараат на месечевите циклуси. Со цел лунарниот година да може да соодветствува со тропската (соларна) година, каде што месеците би одговарале на “пролетни”, “летни” итн., се јавила потреба од додавање на 13-ти, престапен месец. Вавилонците први го востановиле дуодецималниот систем на градација, при што за основен број за сметање го зеле бројот 12. Francisty, J. (1982) 18. Го утврдиле временскиот период година, која била сочинета од 360 дена. Поделувајќи ги 360-те дена со бројот 12, дошле до поделба на 12 месеци во годината и 30 дена во еден месец ($12 \times 30 = 360$), при што севкупниот збир ја чинело годината 360 дена, 5 дена помалку од траењето на природната, т.е. соларната година. Забележувајќи дека бројот 360 не соодветствува со траењето на природната година, тие вовеле престапна година со 13 месеци. Престапниот 13-ти месец броел 25 дена и бил додаван на секоја петта година. Richards, E. G. (1998) 149.

²⁸ Структурата на циклусот содржела 7 дополнителни лунарни месеци во период од 19 години, кои се додавале како престапни во: 3-тата, 6-тата, 8-тата, 11-тата, 14-тата и 19-тата година. Престапниот месец, всушност, претставувал повторување на месецот *Adam*. Richards, E. G. (1998) --154.; Kaj A. E. Samuel месецот *Adam* е посведочен како *Addaru*. Samuel, A. E. (1972) 140. Во 17-тата година од секој циклус се додавал уште еден дополнителен престапен месец, кој всушност бил повторување на месецот *Ululu*. Richards, E. G. (1998) 154.; Samuel, A. E. (1972) 140. Решението на проблемот што настанал при решавањето каде да се вметне овој месец, го реализирале вавилонските локални свештеници и астрономи. Пристапувајќи со чисти аритметички правила, вавилонските свештеници и астрономи оформиле шема за интеркалација на дополнителен месец, која се темелела врз просечната должина на месецот, при што времетраењето на месецот морало да биде во чекор со лунацијата, а преку зачестеноста на интеркалацијата, требало да се добие просек на годишните сезони. Било потребно многу време за изготвување шема, која адекватно ќе ги задоволи сите критериуми. Richards, E. G. (1998) 149. Бидејќи бројот 13 е непарен и неделлив број и како таков ја нарушува хармонијата на парните, делливи броеви, при пресметувањето од страна на вавилонските свештеници бил избегнуван и сметан за “несрекен број”. Francisty, J. (1982) 20. Таквото нарушување на хармонијата, кај народот се сме-

во согласност со македонскиот календар, со што ја иницирале селеуктинската ера, чија прва година на владеење била 312/11 г.пр.н.е. Во селеуктинскиот календар имињата на македонските месеци му биле доделени на вавилонскиот циклус, при што месецот *Dios*, како прв месец во македонскиот календар, кореспондирал со месецот *Tashritu*, кој бил седми месец во вавилонскиот календар и започнувал во втората половина од вавилонската година, по есенскиот еквиноциум.²⁹ Одредувањето на првиот месец во годината варираше според местото и времето. Согласно пишаните текстови од Вавилонија, Новата година според вавилонскиот календар започнувала со месецот *Nisanu*, правило што се задржало и по започнувањето на селеуктинската ера.³⁰ За прв месец во годината

тал како предзнак на несреќа и за времетраењето на овој месец никој не се зафаќал со сериозни работи. Ова празноверие е присутно и денес во современото општество, преку верувањето дека бројот 13 носи несреќа. Вавилонците, освен бројот 13, за несреќни денови во месецот ги сметале и 7-от, 14-от, 21-от и 28-от ден, со што се претпоставува дека ваквата поделба на деновите во месецот довела до појава на седумдневен (неделен) циклус кај семитскиот народ. Бројот 20 го сметале за среќен број. Richards, E. G. (1998) 149. Вавилонците со тек на времето утврдиле дека бројот 12 не е совршен број бидејќи не може да се подели со бројот 5 и се надоврзале на сумерскиот сексагесимален систем на градација. Сексагесималниот систем на градација, при сметањето за основен број го има бројот $60(5 \times 12 = 60)$. Dragović, I. D. (2002) 4. Аналогно на тоа, ја утврдиле годината како еден затворен природен круг од 360 дена, при што секој круг го поделиле на 360 дела. Се претпоставува дека при делбата за основна единица земале едностран триаголник (60°) и при поделбата на 60 дела дошле до единицата за величина, која ние денес ја нарекуваме *степен*. Francisty, J. (1982) 18. Птолемеј, следејќи ги толкувањата на Вавилонците, секој “рамноденички час” го поделил на 60 минути. Richards, E. G. (1998) 44. Овој систем на сметање, низ времето се покажал како многу практичен и се применува и денес, преку поделбата на 1 час во 60 минути, а 1 минута во 60 секунди.

²⁹ Следствено на јулијанскиот календар, месецот *Tashritu* соодветствувал со средина на октомври, *Nisanu* со април, *Dios* со октомври. Види табела бр. 2 *египетски, семитски, селеуктински и македонски календар во споредба со јулијанскиот календар*.

³⁰ И покрај повеќето полемики околу месецот што го одбележувал започнувањето на годината, несомнено е дека голем број истражувачи се согласуваат дека годината на Вавилонците им започнувала во време на жетвата на јачменот, во месецот *Nisanu*, кој воедно бил и првиот месец од годината. Според E. G. Richards, почетокот на годината во семитскиот календар започнувал со месецот *Nisanu*, кој следствено на јулијанскиот календар соодветствува со крајот на месецот мај.

во селеуктинската ера се сметал месецот *Dios*, сè до падот на селеуктинската монархија, кога дошло до повторно враќање на вавилонскиот месец *Nisanu* за прв месец во годината.

На почвата на Мала Азија врската меѓу македонските и вавилонските месеци продолжила да опстојува, забележлива преку употребата на македонските месеци во малоазиските градови, додека во Сирија и Месопотамија селеуктинскиот календар бил во употреба сè до 16/17 г.³¹ Селеукидите, т.е. Сиромакедонците го продолжиле своето владеење на исток во Индија и со себе ги повеле придобивките и учењата на вавилонските астрономи и на нивниот 19-годишен престапен циклус. Селеуктинскиот календар на почвата на Мала Азија се користел до крајот на античкиот период, а во некои делови од Месопотамија, до крајот на XI в.³²

Според А. Е. Samuel, пишаните сведоштва што се однесуваат на смртта на Александар Македонски, сугерираат за можноста дека асимилирањето на македонските месеци со вавилонскиот календар се случило многу порано од селеуктинската ера, поточно пред смртта на Александар Македонски.³³ Според А. Е. Samuel, датумот на смртта на Александар Македонски, во согласност со македонскиот календар, е 29-от ден од месецот *Daisios*.³⁴ Следствено на посведочените табели од астрономскиот календар на Вавилон, Александар Македонски починал на 29-от ден од месецот *Aiaru*.³⁵ Согласно 19-годишниот вавилонски прес-

Richards, E. G. (1998) 148.; Според J.W. Müller, почетокот на годината во семитскиот календар, исто така, започнувала со месецот *Nisanu*, само што J.W. Müller, започнувањето на овој месец, следствено на јулијанскиот календар, го идентификувал со 1-ви април., „Nisau 1 was usually in April”, Müller, J.W. (1994) 129. Според А. Е. Samuel: ”2-ри / 3-ти април = 1-ви Nisanu”, Samuel, A. E. (1972) 142.

³¹ Samuel, A. E. (1972) 143.

³² Проева, Н. (1997) 168.

³³ Според А. Е. Samuel, причината за посочувањето на 28-от ден од месецот *Daisios* кај Плутарх, се должи на пресметувањето на времетраењето на денот што започнувал со утрото, додека пак посочувањето на 30-от ден од месецот *Daisios* кај Плутарх се должи на пресметувањето на времетраењето на денот што започнувал со вечерина, така што според пресметувањето на деновите во месецот *Daisios*, кој во 323 г.пр.н.е. се сметал за престапен, од 28-от ден директно се преминало на 30-от ден, кој всушност бил и последниот ден во месецот. Samuel A. E. (1972) 141.

³⁴ Плутарх, *Алекс.*, 75, 30 *Daisios* според Аристобол; *Алекс.*, 76, 28 *Daisios*.

³⁵ “месец II, вавилонски ден 29, кралот почина”. Sasch, A. J. (1955) 209.

тапен циклус и согласно соодветствувањето на месецот *Daisios* со вавилонскиот месец *Aiaru* во 323 г.пр.н.е., толкувањата на А. Е. Samuel силно упатуваат на мнението дека македонските месеци биле асимилирани од вавилонските многу порано од смртта на Александар Македонски во 323 г.пр.н.е. и според него можно е самиот процес на асимилација да се остварил за време на освојувањето на Вавилон од страна на Александар Македонски.³⁶

в. птоlemeјски календар

Египетскиот календар,³⁷ целосно посведочен во

³⁶ Samuel, A. E. (1972) 141.

³⁷ Херодот во својата втора книга *Евтерпа* бележи дека: ”Египќаните од сите народи први ја установиле годината и ја поделиле на дванаесет месеци водејќи сметка за одот на годишните времиња. Тоа, велеа, го направиле набљудувајќи ги ѕвездите”. *Herodot, II, 4*. превод Чадиќовска, Д. (1998) 116. Имено, уште пред 5000 години, египетските свештеници ги набљудувале ѕвездите со цел да го предвидат излевањето на реката Нил. Во текот на долгогодишните набљудувања на небесните тела и појави, кои ги запишувале на папирус, создале низа правила, со чија помош биле во состојба секоја година неколку дена однапред да го предвидат излевањето на реката Нил. Излевањето се случувало секоја година околу 19-ти јули, а го поврзувале со појавата на ѕвездата Сириус. Египќаните ѕвездата Сириус ја нарекувале *Сепнет*, а Старите Грци-*Сотис*. Richards, E. G. (1998) 152. Сириус, како најсветла ѕвезда на небото, во античкото време на почвата на Египет и Месопотамија е користена за синхронизација на календарот со соларната година. На денот на нејзиното повторно појавување по 70 дена невидливост, Сириус за првпат се забележува на источниот дел на небото во утринските мугри. На тој ден се појавува неколку степени над источниот хоризонт и повторно исчезнува по 15 минути, поради светлината на небото, која се јавува како резултат на изгревањето на Сонцето. Hornung, E., Krauss, R., Warburton, A. D. (2006) 395.

Преку долгогодишните набљудувања на појавата на ѕвездата Сириус, Египќаните го утврдиле точниот број на денови во годината - 365. Бидејќи реалното траење на годината е за 6 часа подолго од бележаната должина на годината, забележале дека излезот на ѕвездата Сириус на источниот дел од хоризонтот на небото, се поместува за еден ден во календарот на секоја четврта година. Според тоа, тие први пресметале дека годината има 365,25 дена и ги утврдиле датумите кои ја индицирале положбата на Земјата во нејзината обиколка околу Сонцето. Сепак, ги задржале пресметките во календарот со 365 дена, со што први ја започнале употребата на соларниот календар, кој имал 12 месеци по 30 дена. Пресметувањето на времето во соларниот календар со 365 дена го задржале сè до 7 март 365 г.пр.н.е., кога од страна на египетските свештеници е воведена интеркаларна, престапна година (лат. *intercalaris annus*) со 366

демотските и хиероглифските текстови,³⁸ континуирано се користел за време на птолемејската ера и за време на римскиот период.³⁹ Богатите сведоштва од папирусите од Египет, даваат обеман увид во правецот на движење на македонскиот календар за време на владеењето на династијата на Птолемиите во таа земја. Низата датуми што соодветствуваат во документите од обата кален-

дена, која во календарот се појавувала секоја четврта година. Francisty, J. (1982) 29. На секоја четврта година се додавал престапен месец, кој започнувал со појавата на првата видливост на ѕвездата Сириус. Во египетската хронологија повторното појавување на ѕвездата Сириус било од особено значење, бидејќи се сметало дека ја одредува нулта-точката на египетскиот граѓански (цивилен) календар од 365 дена, преку првичната видливост на Сириус на првиот ден, во првиот месец. Hornung, E., Krauss, R., Warburton, A. D. (2006) 395.

³⁸ Историскиот развој на египетското писмо поминало низ три фази во период од 1000-1200 г. при неговото упростување во однос на фонетиката, морфологијата и лексиката на јазикот: најстарата фаза е архаичното, *хиероглифско* писмо, познато од текстовите што датираат од околу 3100 г.пр.н.е.; втората фаза се јавува кон крајот на II и почетокот на I милениум, како упростено т.н. *хиератско* писмо, кое било блиско до хиероглифското; во третата фаза, покрај употребата на првите две во одредени случаи, се употребувало и *демотското* (народно) писмо, кое било сосема доближено до говорниот јазик и се користело како брзопис при секојдневните потреби, официјалните документи и литературните дела. Демотското писмо е воведено од страна на фараонот Псаметих (664 г.пр.н.е.) во VII в.пр.н.е. кој бил основач на последната самостојна египетска династија. Во 525 г.пр.н.е. Египет потпаѓа под персиска доминација преку освојувањето на персискиот цар Камбиз, која траела сè до победата над Персијците и освојувањето на Египет од страна на Александар Македонски во 333 г.пр.н.е. Птолемејскиот период започнува во 304 г.пр.н.е. и трае до 30 г.пр.н.е., кога Египет станува римска провинција. Следствено на историските случувања, во демотското писмо се забележани јазични промени што се јавуваат во три помали временски периоди: најстариот, првично познат како *саидски* (по династијата) и *персиски*, средниот *период на Птолемиите* и третиот *римски*. Последните документираните демотски текстови датираат од средината на V в.пр.н.е. и потоа, а една верзија од демотскиот египетски, се развила во *коптски* јазик. Политиката на толеранција кон покорените народи што ја спроведувал Александар Македонски преку реформирање, поточно обединување на расцепканиот по дијалекти старогрчки јазик, довела до стандардизација на еден заеднички наддијалектен старогрчки јазик, познат под името *којнѐ*, на кој е напишана огромна литература од областа на философијата и науката во новата престолнина на Египет, Александрија. Илиевски, П. Хр. (2006) 2008, 26-28.

³⁹ Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 708-709.

дара, македонскиот и египетскиот, дозволуваат во голем број случаи да се направи корелација на двата календарски система, без разлика дали се работи за едниот или за обата календара.

Македонското кралство на Птолемиите, кое настанало како резултат на освојувањата на Александар Македонски, иако со одредени измени, на почвата на Египет го задржало египетскиот граѓански календар. Египетскиот граѓански календар броел 365 дена во текот на една година, кои биле регулирани во 12 лунарни месеци, пресметани според месечевите мени, т.е. започнувале со првото појавување на младата Месечина. Македонскиот календар се надоврзал на египетскиот календар и се толкувал како лунисоларен, со 12 лунарни месеци, чиј збир на годишно ниво изнесувал 354 дена, што е за 11 дена помалку од времетраењето на соларната година. Годишната во Египет започнувала со првиот ден од месецот *Thoth*, кој следствено на јулијанскиот календар соодветствува со средината на месецот ноември. Со цел календарот да биде компатибилен со годишните сезони, на секоја втора година (*биенална интеркалација*), се вметнувал по еден престапен месец, поточно се повторувал месецот *Peritios*, со што се надополнувале деновите што заостанувале зад сезонските промени.⁴⁰ Целта била да се овозможи соодветствување и поврзување на македонските месеци со месечевите мени.

Но бидејќи ова соодветствување се однесувало на месечното, а не на годишното поврзување, одржувањето на релативната стабилност меѓу реалниот тек на годината од 365 $\frac{1}{4}$ дена во соларната и лунарната година, зависело пред сè од самиот престапен процес. За да се одржи рамнотежата, преку биеналната интеркалација се додавале многу денови, така што македонскиот календар со тек на времето почнал да отстапува од реалниот тек на природната, т.е. соларната година.⁴¹ Ваквата интервенцијата на календарот, освен во Александрија, довела до хаос при пресметувањето на времето во поднебјата каде што се користени други методи при пресметувањето.

Според E. G. Richards, Птолемеј III (247-221 г.пр.н.е.) при реформирањето на календарот ги следел толкувањата на древните египетски астролози, кои при оформувањето на календарот се потпирале на изгревањето на ѕвездата Сириус и

⁴⁰ Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999), 709.

⁴¹ Според A. E. Samuel, 1-от ден од месецот *Dios* во 232 г.пр.н.е. соодветствувал со почетокот на ноември, додека 15 години подоцна, во 247 г.пр.н.е. 1-от ден од месецот *Dios* соодветствувал со средината на јануари. Samuel, A. E. (1972) 146.

Табела бр. 2

<i>египетски календар</i>	<i>семитски календар</i>	<i>селеуктински календар</i>	<i>антички македонски календар</i>	<i>јулијански календар</i>
<i>Mesir</i>	<i>Nisanu*</i>	<i>Artemisios</i>	<i>Artemisios (Arteamitios)</i>	<i>април/мај</i>
<i>Phanemoth</i>	<i>Ayaru</i>	<i>Daisios†</i>	<i>Daisios†</i>	<i>мај/јуни</i>
<i>Pharmouti</i>	<i>Simanu</i>	<i>Panemos</i>	<i>Panemos (Panamos)</i>	<i>јуни/јули</i>
<i>Pachons</i>	<i>Du`uzu</i>	<i>Loos</i>	<i>Loios</i>	<i>јули/август</i>
<i>Payni</i>	<i>Abu</i>	<i>Gorpaaios</i>	<i>Gorpaaios</i>	<i>август/септември</i>
<i>Eriphi</i>	<i>Ululu††</i>	<i>Hyperberetaios</i>	<i>Hyperberetaios</i>	<i>септември/октомври</i>
<i>Mesori</i>	<i>Tashritu</i>	<i>Dios*</i>	<i>Dios*</i>	<i>октомври/ноември</i>
<i>Thoth*</i>	<i>Arakhsamnu</i>	<i>Apellaios</i>	<i>Apellaios</i>	<i>ноември/декември</i>
<i>Paophi</i>	<i>Kislimu</i>	<i>Audynaaios</i>	<i>Audunaaios (Audnaaios)</i>	<i>декември/јануари</i>
<i>Athyr</i>	<i>Tebetu</i>	<i>Peritios</i>	<i>Peritios</i>	<i>јануари/февруари</i>
<i>Cohiac</i>	<i>Shabatu</i>	<i>Dystros</i>	<i>Dystros</i>	<i>февруари/март</i>
<i>Tybi</i>	<i>Adam†</i>	<i>Xanthikos</i>	<i>Xandicos (Xanthicos)</i>	<i>март/април</i>

*египетскиот, семитскиот, селеуктинскиот и античкиот македонски календар во споредба со јулијанскиот*⁴⁵

на излевањето на реката Нил.⁴² Птолемеј III кон средината на III в.пр.н.е. го припоил овој циклус

⁴² Со цел календарот да соодветствува со месечевите мени, древните египетски астролози при својата пресметка зеле 25-годишен период и го поделиле на 16 регуларни години, со 12 регуларни месеци, кои броеле по 29 и 30 дена и 9 престапни години со 13 месеци, со по 30 дена. На 25-годишно ниво се пресметани 309 лунарни месеци, од кои збирот на регуларните месеци изнесувал 8 850 дена, а збирот на престапните месеци изнесувал 270 дена. Бидејќи според ваквото пресметување на 25-годишниот циклус вкупниот збир на денови изнесувал 9120 дена, што е за 5 дена помалку од нормалниот тек на тропската, соларна година, на секоја петта година се додавал по еден престапен ден. Richards, E. G. (1998) 156.

⁴³ Постојат различни толкувања во однос на датумот на донесувањето на Канопискиот декрет, како и на бројот на натписи што ги содржел. Според Н. Проева: “Во врска со македонско-египетскиот календар, интересен е т.н. “Канописки декрет” на Птолемај III Евергет, двојазичен натпис напишан на египетски и на хеленски јазик. Со овој декрет, донесен на 7 март 238 год. ст. е. ...” Проева, Н. (2004) 136; како и: “Од времето на Птолемај III Евергет, е тнр. Канописки декрет што и претходи на реформата на Јулиј Кајсер цели два века. Станува збор за двојазичен натпис на египетски јазик со хиероглифи и на грчки. Со декретот донесен на 7

кон македонскиот календар, при што египетските лунарни месеци се именувани со имињата на месеците од македонскиот календар, а пресметувањето на месеците започнувало вечерта при првото здогледување на српот од младата Месечина на небото. Следствено на овие толкувања, Птолемеј III во Канопискиот декрет,⁴³ во кој се дадени реформите во македонско-египетскиот календар. Следејќи го примерот

март 238 год. ст.е...”, Проева, Н. (1997)168; Според сумираниот текст на В. Саракинки: *Декрет од Канопискиот*, објавен 239 г.пр.н.е., документ од исклучителна историска важност кој во себе го содржи описот на најточниот антички календар, каде што е даден приказ на воведување нови религиозни празници и нивно распоредување во годината. Поради потребата од нивното поставување по храмовите на кои се однесувале, декретите се испишувале на стели и се умножувале. Декретот од Канопискиот е сочуван во три промероци: *Првата Канописка стела* е испишана на 37 реда хиероглифски текст, 74 реда демотски текст и 76 реда старогрчки текст, *Втората Канописка стела* е испишана на 26 реда хиероглифски текст, 20 реда демотски текст и 64 реда старогрчки текст и еден делумно зачуван хиероглифски текст, кој денес се чува во Лувр. Саракинки, В. (2006) 2-3; Според E. G. Richards: “Thus it is recorded in the celebrated Decree of Canopus (Canopus is a coastal town some 15 miles from Alexandria) of 239 BC that the

Табела бр.3

<i>македонски календар I систем</i>	<i>египетски календар I систем.</i>	<i>македонски календар II систем</i>	<i>египетски календар II систем.</i>
<i>Dystros†</i>	<i>Thoth†</i>	<i>Dios*</i>	<i>Thoth*</i>
<i>Xandicos (Xanthicos)</i>	<i>Paophi</i>	<i>Apellaios</i>	<i>Paophi</i>
<i>Artemisios (Arteamitios)</i>	<i>Athyr</i>	<i>Audunaios (Audnaios)</i>	<i>Athyr</i>
<i>Daisios</i>	<i>Cohiac</i>	<i>Peritios</i>	<i>Cohiac</i>
<i>Panemos (Panamos)</i>	<i>Tybi</i>	<i>Dystros</i>	<i>Tybi</i>
<i>Loios</i>	<i>Mesir</i>	<i>Xandicos (Xanthicos)</i>	<i>Mesir</i>
<i>Gorpiaios</i>	<i>Phanemoth</i>	<i>Artemisios (Arteamitios)</i>	<i>Phanemoth</i>
<i>Hyperberetaios</i>	<i>Pharmouti</i>	<i>Daisios</i>	<i>Pharmouti</i>
<i>Dios</i>	<i>Pachons</i>	<i>Panemos (Panamos)</i>	<i>Pachons</i>
<i>Apellaios</i>	<i>Payni</i>	<i>Loios</i>	<i>Payni</i>
<i>Audunaios (Audnaios)</i>	<i>Epiphi</i>	<i>Gorpiaios</i>	<i>Epiphi</i>
<i>Peritios</i>	<i>Mesori</i>	<i>Hyperberetaios</i>	<i>Mesori</i>

*прв и втор систем на изедначување на македонскиот со египетскиот календар*⁴⁹

на древните египетски астролози, со Канопискиот декрет по наредба на кралот Птолемеј III, на секоја четврта година се додавал по еден престапен ден, со што престапната година броела 366 дена, наспроти регуларните што броеле 365 дена.⁴⁴ Со

Alexandrian king, Ptolemy III (not the astronomer), tried to persuade the Egyptian priests to introduce leap days into their wandering year". Richards, E. G. (1998) 156.

⁴⁴ Richards, E. G. (1998) 156.

⁴⁵ Свездичката го означува првиот месец од календарската година. Крвчето го прикажува интеркаларниот месец, т.е. пресекоот на месецот што се повторува во секоја следна емболистичка година. Во однос на египетскиот календар, едното крвче го прикажува престапниот месец, кој се повторува во 19-годишниот престапен циклус, а двете крвчиња го прикажуваат престапниот месец, кој се јавува само еднаш во текот на 17-тата година од 19-годишниот престапен циклус. Имињата на месеците во египетскиот календар се преземени од E. G. Richards. Според него, имињата на престапните месеци во египетскиот календар се *Nisi* и *Kebus*, Richards, E. G. (1998) 154; имињата на месеците од семитскиот календар се преземени од Richards, E. G. (1998) 154; имињата на месеците од селеуктинскиот календар се преземени од Richards, E. G. (1998) 148; имињата на

оваа реформа Птолемеј III успеал да ја синхронизира природната, соларна година на граѓанскиот календар со месечевите мени.

Бидејќи во тој период на почвата во Египет календарите биле регулирани од страна на свештените лица, кои биле со конзервативен став, секој иден цар пред преземањето на функцијата морал да вети дека нема да врши никакви интервенции на календарот. Иако свештениците биле задоволни од реформите на календарот од страна на Птолемеј III и му ја доделиле титулата "*beneficator*", сепак биле премногу конзервативни за да ја прифатат реформата на календарот и едноставно го игнорирале декретот.⁴⁶

Во првата половина на II в.пр.н.е. Птолемиите биле задоволни со употребата на македонските имиња на месеците, како еквиваленти на египетските.⁴⁷ Примарната симбиоза на двата календара

месеците во античкиот македонски календар се преземени од Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 713.

⁴⁶ Richards, E. G. (1998) 156

⁴⁷ Најдобар пример за тоа е изедначувањето на египетскиот месец *Thoth* со македонскиот месец *Dystros*, како и масовната употреба на името на месецот *Dystros* од

преку овој систем на изедначување, долго време опстојувала на почвата на Египет под владеењето на Птолемеј III Евергет. Кон крајот на истиот век, поточно во 119/118 г.пр.н.е. доаѓа до секундарна симбиоза на календарите, како втор систем во кој египетскиот месец *Thoth* се изедначил со македонскиот месец *Dios*.⁴⁸ Вториот систем на изедначување на месеците во македонскиот и египетскиот календар опстојувал до крајот на владеењето на Птолемеите и продолжил да се употребува за време на Римската Империја.

Реформите во македонско-египетскиот календар дадени во Канопскиот декрет претходат два века на прочуената реформа на календарот спроведена од страна на Јулиј Кајсар, кој ги наметнал реформите на календарот на Птолемеј III за официјални цели. Бидејќи стариот календар уште долго време се користел од страна на астролозите и египетскиот народ, овој период е именуван со називот "египетска година", како опозит на реформираната "александриска година". Во следните години, "александриската година" била правило во многу старогрчки документи пишани на папирус, наменети за римскиот Египет, единствено што имињата на месеците биле египетски.⁵⁰

Македонско-египетскиот календарски циклус многу тешко можел да опстои и да се задржи надвор од Египет, пред сè поради неговата зависност од стариот египетски календар, по кој, всушност, се раководел. Античкиот македонски календар

преку ерата на Селеукидите и Птолемеите имал големо влијание при пресметувањето на времето на Истокот. Сепак, синхронизацијата со египетскиот календар ја довела до зависниот египетскиот календар, што резултирало со распаѓање на истиот и расчленување во одделни и валидни методи за датирање и пресметување на времето, кои се забележуваат и денес во јулијанскиот календар.

Иако денес календарот го толкуваме како фиктивна табела во која се наведени датумите: денови, недели и месеци во годината, сепак зад неговата креација стојат илјадници години собрано знаење од областа на астрономијата и математиката, долгогодишни настојувања, набљудувања и упорност да се создаде календар што ќе биде во согласност со природата. Денес календарот како неизоствен дел од животот на секој човек и како концептуализација на димензиите на времето, им дава одредена смисла на важните факти во искуството на човековиот живот и го одбележува човекот од неговото раѓање, до неговата смрт. Добро познатата изрека на Хераклит *panta rhei (πάντα ῥεῖ) сè тече*, којашто денес е навлезена во областа на општата образовност, несомнено може да се поврзе и со неповратниот тек на времето. Покрај Аристотел, тезата на Хераклит ја поддржал и Платон, толкувајќи ја како алегорија за суштествување на сите нешта, која учи дека сè одминува и дека ништо не останува неизменето.⁵¹

страна на локалното население. Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 709.

⁴⁸ Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 709.

⁴⁹ Крвчето го бележи првото изедначување меѓу македонскиот и египетскиот календар што се случило околу првата половина на II в.пр.н.е. Свездичката го бележи второто изедначување меѓу македонскиот и египетскиот календар што се случило кон крајот на истиот век. Системите на изедначување на месеците на македонскиот со египетскиот календар се дадени кај А.Е. Самуел. Samuel, A. E. (1972) 146.

⁵⁰ Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 708-709.

⁵¹ Митевски, В. (1997) 108-109.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- **Битракова-Грозданова, В.** (1996) *Хеленистички пе-риод*, Археолошка карта на Македонија, Скопје.
- **Битракова-Грозданова, В.** (1999) *Религијата и уметноста во Антиката во Македонија*, посебен отпечаток, Македонска Академија за наука и уметност, Скопје.
- **Битракова-Грозданова, В.** (2006) *Прилог за култот кон ΖΕΥΣ ΥΨΙΣΤΟΣ во Македонија*, ЖАНТ, 56(2006)73-80, Скопје.
- **Blackburn, B., Holford-Strevens, L.** (1999) *Oxford Companion to the Year, An exploration of Calendar Customs and time-reckoning*, Oxford University Press.
- **Борза Н. Ј.** (2004) *Во сенката на Олимп, Појавата на Македон*, Скопје.
- **Bruton, E.** (1979) *The History of clocks and watches*, London.
- **Burkert, W.** (1987) *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press.
- **Burkert, W.** (1985) *Greek Religion*, Cambridge, Massachusetts.
- **Burkert, W.** (1979) *Structure and History of Greek Mythology and Ritual*, Cambridge, Massachusetts.
- **Dewey J.** (1938) *Time and Individuality*, Columbia University.
- **Dragović I. D.** (2002) *Kalendar kroz istoriju*, Beograd.
- **Duev, R.** (2007) *Zeus and Dionysus in the light of Linear B records*, Colloquium Romanum, Atti del XII Colloquio Internazionale di Micenologia, "Pasiphae", I, Pisa, Roma.
- **Илевски, Нр. Р.** (1989) "Doprinos linearnih B tekstova u rasvetljavanju Grčke religije kasne bronzene epohe", Godišnjak, Knjiga XXVII, Sarajevo.
- **Илевски, Хр. П.** (2000) *Животот на Микенците*, Скопје.
- **Илевски, Хр. П.** (2006) 2008 "Два спротивни приода кон интерпретацијата на антички текстови со антропонимска содржина", Прилози XXXI 1, (второ дополнително издание), МАНУ, ISSN 0350-1914, Скопје.
- **James, E. O.** (1961) *Comparative religion*, Methuen and Co Ltd., London.
- **Kirk, G. S.** (1970) *Myth: Its Meaning and Function in Ancient and Other Cultures*, Cambridge.
- **Merrit, B. D.** (1961) *The Athenian Year*, Berkeley.
- **Mikalson, J. D.** (1975) *The Sacred and Civil Calendar of the Athenian Year*, Princeton.
- **Митевски, В.** (1997) *Хераклит*, Матица Македонска, Скопје.
- **Митевски, В.** (2001) *Античка епика*, Матица Македонска, Скопје.
- **Parker, R. A., Dubberstein, W. H.** (1956) *Babylonian Chronology, 626 B.C. - A. D. 75*, Brown University Studies XIX, Providence, Rhode Island.
- **Petrova, E.** (2000) *Macedonia and Mycenaean world (The Mycenaean Influence in Macedonia)*, ŽANT, 50, Skopje.
- **Плутарх**, (2008) *Напоредни животописи. Ликови од историјата на древна Македонија*, Historia Antiqua Macedonica, Книга 7, превод од старогрчки јазик Саракински, В., коментари Проева, Н., Скопје.
- **Плутарх**, Александар Македонски (1994) превод Ќорвезироски, З., Скопје.
- **Polak, J. F.** (1949) *Vrijeme i kalendar*, Sarajevo.
- **Pritchett, K. W., Neugebauer, O.** (1947) *The Calendars of Athens*, Classical studies, University of California Press.
- **Pritchett, K. W.** (1963) *Ancient Athenian Calendars on Stone*, Classical studies, University of California Press.
- **Проева, Н.** (1996) *Религијата на античките Македонци*, МАНУ, Макпроект, "Историја на културата на Македонија", "Религиите и религиските аспекти на материјалната и духовната култура на почвата на Република Македонија", Прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, Книга 4, Скопје.
- **Проева, Н.** (1997) *Студии за античките Македонци*, Скопје.
- **Проева, Н.** (2004) *Историја на Аргеадите*, Скопје.
- **Richards, E. G.** (1998) *Mapping Time, The Calendar and its History*, Oxford University Press.
- **Samuel, A. E.** (1972) *Greek and Roman Chronology, Calendars and Years in Classical Antiquity*, Department of Classics, University College, University of Toronto.
- **Саракински, В.** (2006) "Дискретната смрт на методологијата", Историја 42.1-2, 165-177.
- **Sasch, A. J.** (1955) *Late Babylonian Astronomical and Related Texts*, copied by T. G. Pinches and J. N. Strassmaier, no. 209, (p.xiii), Brown University Studies 18, Providence.
- **Срејовиќ, Д., Цермановиќ-Кузмановиќ, А.** (1987) *Речник Грчке и Римске митологије*, друго издање, Београд.
- **Stern, S.** (2001) *Calendar and Community*, Oxford University Press.
- **Tannenbaum, B., Stillman, M.** (1958) *Understanding Time, The Science of Clocks and Calendars*, London.
- **Feeny, D.** (2007) *Caesar's Calendar, Ancient Time and the Beginnings of History*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- **Francisty, J.** (1982) *Kalendar i merenje vremena*, Novi Sad.
- **Hammond, N. G. L.** (1972) *A History of Macedonia, Volume I, Historical geography and prehistory*, Oxford.
- **Hannah, R.** (2005) *Greek and Roman Calendars: Construction of Time in the Ancient World*, London.
- **Hering, D. W.** (1936) *The Time Concept and Time Sense among Cultured and Uncultured Peoples*, The James Arthur Collection of Clocks and Watches, New York University Press, Oxford University Press.
- **Херодот**, (1998) *Херодотова историја*, превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото, коментари на текст, Чадиќовска, Д., Скопје.
- **Hornung, E., Krauss, R., Warburton, A. D.** (2006) *Ancient Egyptian Chronology*, Brill Leiden, Boston.
- **Hughes, J.** (1990) *Secrets of the Times, Myth and History in Biblical Chronology*, Sheffield Academic Press, The University of Sheffield, England.
- **Ќедвик, Дž.** (1980) *Mikenski svet*, Beograd.
- **Шевалие, Ж., Гербран, А.** (2005) *Речник на симболи-те*, Митови, сонети, обичаи, гестови, облици, ликови, бои, броеви, Табернакул, Скопје.
- **Škiljan, M.** (1975) *Stare mjere, Povijesni Muzej Hrvatske-Zagreb, Katalog muzejskih zbirki XII*, Zagreb.
- **West, M. L.** (1999) *The East Face of Helicon. West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Oxford.

**THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE ANCIEN MACEDONIAN CALENDAR
(ANCIENT MACEDONIAN, SELEUCID AND PTOLEMY CALENDARS)**

Summary

The earliest data regarding the existence of ancient Macedonian calendar has been quoted by several historians (Plutarch, Ptolemy, Hesychius) and they give great details regarding descriptions of Macedonia during the Ancient period, and provide a mention the calendar months. The tendency of the ancient practice to name the months of the yearly calendar in agreement to names of deities or according to their cultural statute, or their appellations of the cherished gods, as the connection with certain periods of the cultivation, for example seeding, harvest and others activities as were also noted in the Ancient Macedonian calendar.

Although the names of the Macedonian gods and personifications were noted in the lexicography, however do to the insufficient epigraphic data and images some of them have remained only as names without clarification. The year in the Ancient Macedonian calendar begins with the month *Dios*, which according to the Julian calendar refers to the months October/ November. According to the legends the supreme Macedonian god had been worshiped under the name of *Dios* or *Dion*, a name testified in the Ancient Greek pantheon. Some months of the Ancient Macedonian calendar have original Macedonian names. These are: the third month *Audunaios*, the sixth month *Xandicos*, and the eleventh month *Gorpiaios*; in the 7th book by Plutarch in reference to Alexander the Great are noted the name of the fourth month as *Peritios*, the eighth month as *Daisios*, and the night month *Loios*; the sixth month of the Ancient Macedonian calendar was known as *Xandicos* celebrating the same feast of Xandica, the time when in the Macedonian army had the lustrating ; a dominant place in the Ancient Macedonian pantheon had the goddess Artemis and the seventh month *Artemisios*, and the last month in the Ancient Macedonian calendar was the twelve month, *Hyperberetaios*, an appellation for the supreme god of Zeus. This appellation was purely Macedonian and is testified in Alexandria with the term hyperberetaia meaning "old, used things". According to A.E. Samuel the calendar created on the territory of Macedonia can be called a "pure" Macedonian calendar which on the territory of Ancient Greece has been insignificantly observed. With the additions and support of the Macedonian

epigraphic materials the knowledge for the original Macedonian calendar are supplied with the current understanding of the use of the Macedonian calendar which followed latter. The Macedonian calendar system with months and days was based on the Macedonian nomenclature and the conquering of Alexander the Great and was transferred on the Eastern territories by the Macedonian generals, of whom two created dynasties: Seleukos Nikator in Babylon, and Ptolemy Soter in Alexandria and Egypt.

Seleucids accepted the Babylon calendar with a 19th year of an intercalary cycle, while the months were named equivalent to the Macedonian calendar. According to A.E. Samuel the written data that refer to the death of Alexander the Great suggest the possibilities that assimilation of the Macedonian months with the Babylonian calendar was accepted earlier than the Seleucids era, more precisely prior to Alexander the Great's death. In reference to this the author suggests that the process of assimilation occurred during the seizure of Babylon by Alexander the Great. The Seleucid calendar on the territory of Asia Minor was used during the end of the Ancient period, and in some parts of Mesopotamia up to the 9th century. The valid data is given from the papyruses in Egypt and they give insight for the direction of the Macedonian calendar during the rule of Ptolemy in this country. Ptolemy III during the 3rd century B.C. had issued the Decree of Canopus in which he accepted the Egyptian cycle to the Macedonian calendar, where the Egyptian lunar months are named by names of the Macedonian calendar, and he was successful in synchronizing nature with the natural solar year of the citizen's calendar with that of the lunar phase.

The Macedonian-Egyptian calendar was not fortunate to continue outside Egypt, namely because of the connections with the old Egyptian calendar. The Ancient Macedonian calendar followed during the periods of Seleucid and Ptolemy and had great influence in calculating time in the East. Nevertheless the synchronizing of the Egyptian calendar brought the connection with the existence of the Macedonian calendar, that resulted in failure, as well as dividing it in to separate methods of dating and calculation of time, and this is evident even today with the Julian calendar.